

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԵՐԵՄԻԱ ԶԷԼԷՊԻ

Գ.

Երեմիայի վաստակին առջև կ'ընեմ քանի մը աւագ բաժանումներ,

ա) — Մարգը եւ վրդը

բ) — Պատմողը

գ) — Քերթուղի:

Այս բարակրաֆներէն առաջինը զիս քիչ կը զբաղեցնէ, քանի որ ամբողջական աշխատութիւններ (Տ. Թորգոմեան, Հ. Ն. Ակինեան, Մ. Սրբազան) տուած են այդ մասին փափաքելի բոլոր մանրամասնութիւնները: Երեքին մէջ ալ Զէլէպին կը նուանուի, կը կապուի իրականութեան, մեր գրականութեան մէջ քիչ անունի վիճակուած յատկութեամբ մը դիմերու:

Իմ մասին, չեմ կենսագրեր դայն: Բայց պարտաւոր եմ կազմել մարդը որ ի վերջոյ ստեղծիչն է գործին: Չեմ ալ ընդարձակեր շատ տարազին տարողութիւնը, քանի որ գրագէտի մը անձը եւ գործը թէեւ իրարմէ կախուած, յաճախ իրարու ներհակ երեւները կը թուին աւելի բարձր, երբզ եղելութեան մը՝ որ գրականութիւնն է այս անգամ: Ի՞նչ կայ Ներաւախահին մէջ Տիրան Չրաքեան ըսուած խորհրդաւոր, առեղծուածային եւ բնութիւն: — Ապահովաբար քիչ բան: Յետոյ գրական գործի մը մէջ գրագէտին անձը անշուշտ տեղ մը ունի, գործին թափանցումը դիւրացնելու տեսակէտէն, բայց միշտ ալ չէ անհրաժեշտ: Անշուշտ, վերլուծողը պարտաւոր է, իր հաշտոյն եւ ոչ թէ պատմելու համար ուրիշներու, ճանչնալ իր անձնաւորութիւնը, յատկանշական, նկարող մանրամասնութեանց յորդ գրուածներու մէջ, ըլլալ մօտէն շօշափած, հասկցած ու կշռած անոր ներքին ծաղիքերը, կարճ՝ դայն իրացուցած, իր բոլոր կողմերուն ու մասնաշաղկապութեանց փաստերուն մէջ, ոչ թէ այդ ամէնը պատմելու, անպատճառ չահագործելու նպատակով կամ պարտքով, այլ իր իսկ ապահովութեան համար: Երեմիայի հետ այս վերջին պարագան երջանիկ բացառութիւն մըն է բարեբախտաբար, վասնզի Օրագրութեան չորս հարիւր էջերը, բազ-

մահացէ ուղերձները, երկարաշունչ ողբերը, անհամար յիշատակարանները, բարեգէտ կերպով ազատուած իր բազմաթիւ թուղթերը, նայն իսկ երորդներու համար չափաբերուած քերթուածները, գրականութեան պատկանելէ առաջ, վկայուելները(*)

(*) Անհարակոյս գրողի մը անձին նախասարերքը, սարսղնուած՝ զոյ ե իր գործին մեջ: Մերոս մըն է հարցը հը յարեւել, գործին շարժումի գիծեր հաւաքելով որոնց անդրադարձներ յաճախ պիտի յազդի վաղաճախ կենսագրումին: Ուրիշ մերոս՝ հարցը հը յարեւել, զսնկ այն տղերք, անցիկը, հընքը ուր գրողին նկարագիրը ինքզինքը կը մասնէ, ու անոնցմով կազմել այս անգամ անձնատրոսիւն մը, որ հոգեբանօրէն մեզ կը շահագրգռէ, քանի որ անհասիկ շարժումները միշտ անհասիկ չեն պատկանիր, կապ ունենալով աւելի ընդարձակ, ուրիշ, արտաքին միջավայրի հետ, միշտ նկարագրին փաստերը անցիկի, անձնական ու մեզմէ կախեալ հոգեկան իրողութիւններ են: Երեմիա անհաշի շտապած է ինքզինքը, վստակելու չափ գրողի մը համար անհրաժեշտ լրջութիւն մը, քանի որ գործին:

Թուելէն մեջ, որոնք ուրիշներու մօտ շատաւոր զեփններն են նկարագրներու պարզումին, Երեմիա մեզի կ'երեւայ խճող, անկաշտ, պատկառաւոր: Օրոտն իշխանաւոր մը, եկեղեցական կամ աշխարհիկ, անոր համար անհրաժեշտ պաշտպանութիւն մըն է: Անոնց սպասը անիկա կատարած է օրինակելի հաւասարմութեան մը: Ճիշդ է որ Երեմիայի կարողութիւնը անցառական ֆաղափարները համարաւոր է ֆնկադակ, քայքայած է ասիկա իրեւ պատմութիւն, իր եփն զգալով անդրադարձնալու ուժն ու համակրանքը, ու վշտացուցած գորտն Այնթապցի (Երեմիայի կարողութիւն) քայքայ աւելի յետք երկիւղածութեան իր զոյնը մասուցած է նոյն Այնթապցիին երբ անիկա կը քազմի հայոց հայրապետութեան Արոտին: Աւելի տրտն է այս անկաշտ հոգեկանութեան միւս փաստը որ մեզի կուգայ նորին այդ քողերին: Երեմիան, դարուն անհեղինակ հոգի հայազգի իշխանաւորին հարցաւորէ, անոր հետ հարց, անոր կշիռն ուրիշ է, ինչպիսի չէ վարսուած գրեւոր իր մեկ փերուածին մեջ (Վերաւորութիւն Այնթապ Զէլէպ), անոր շրմոռի մեծ ընդարձակ շրջանակներու ծանօ-

են անձէ մը: Անիկա Շնորհալիին հետ մեր այն գրողներէն է որոնց կեանքին, գործունէութեան, գրական վաստակին համար մենք ունինք առատ վաւերաթուղթ:

Երեմիա Ձէլէպին չի տառապիր ինքզինքը քանի մը անգամ ուրիշներու զաւակ յայտարարելէ: Անիկա անգամ մը զաւակն է իր հօրը: Կը գրեմ այսպէս վասնզի այդ պարագան Երեմիային համար չէ առիթ այնքան խանդավառութեան որքան երբ երկրորդ անգամ ինքզինքը զաւակ կը յայտարարէ Ամբակունքի մը, մեծահարուստ

հայթաթիւ մը կայսերական բանակներուն, հացէ և ալիւրէ: Այս Ամբակունքը հաւանաբար գիծէն է այն մարդոց որոնք իրենց բնական ընդունակութիւնները գործի աշխարհէն՝ զարգացուցին քիչ մը շատ գրական խմաստութեամբ, ու գտան ճամբան իշխող տարրին հետ լեզու, հասկացողութիւն ձաւելու: Անշուշտ ուրիշ ծնունդ չունին ամիրաները: Երեմիա այս մարդուն տունը ճաշի երթալն իսկ պատմական իրողութեան մը կը բարձրացնէ ու կ'արձանագրէ իր Օրագրութեան մէջ: Երորդ անգամ անի-

քացեան, մանաւանդ անկական բարձր պաշտօնատեղերու հեփեսթոնական աշխարհին. անոր հետ պիտի գտնուի Կէթէ, Էթէ, այսինքն բանակային, պատերազմական մեծ արարներու ճամբին ու, կը հասկնայի՝ փառաբանած է անոր անկախորդ անձը, անոր մահուան յաջորդ օրն իսկ Եղիազար կարողիկոսին գրեթէ համար փոքրիկ գիր մը ուր կ'ուրախանայ բռնակալին արարները: Ինչ որ ալ ըլլայ շարժառիթը այս քերեսու արդար ալ արտայայտութեան, Երեմիա կը մնայ էր արդէն ինքնին, քեյարեկով մեզի իրենէն աւելի ընդարձակ ուրիշ պատկեր մը: Անիկա նկարագիր մըն է, ընդարձակ տարողութեամբ մը, դարձեւ ու հոգեբանութեան մը: Տարածե՞լ զայն իր վրայով իր ժողովուրդին. — Թերես անտեղի բայց ոչ անխառն: Երեմիայի բողոքներն ու ողորձները մեր մէջ կը յորինեն պատկեր մը մարդիկ մը որ քերէ և ու քերէ, անհաստ ու շուրջ, խոնարհ բայց ոչ-խոնարհ. քիչիկ մը Էթէ (սխալը խօսի արեւելահայ մարկիսներուն), քիչիկ մը Էթէ-Էթէ, հաճախապէս բայց պարկեշտ, տկուն բայց անկասկածաւոր. — բոլորը՝ կողմեր ու զիծեր որոնք այնքան յաճախ իրարու հետ կ'երեւան Պոլսանայ Էթէ-Էթէ վրայ, անոր միջին ինքնին, քանի որ ուղեւից չուղեւից, պարտաւոր ենք այդ փառքը ընդունիլ այն վերջին հնոցը ուրիշ նորակերտ դուրս է եկեր մեր ժողովուրդին վերջին դարերուն յաշխարհի հաւանդական իր պատկերը, հայ Էթէ-Էթէ, իր առաւելութեան ու քերութեան հանդիսով: Ամիրաներու, իշխաններու ուրիշ ալ կարգ մը կայ անշուշտ, միշտ այդ փառքին մէջ, քերեսու պայքարացանքու համար վարկածը: Այս վերջինները անտեղի չէ ընդունիլ ցեղին ազնուական, մարտական, գործօնական բնազդներուն արտայայտութիւնը (կրեւնաբանական ընդունել, հաստատելու համար վար-

կածը հայ կայսերութեան, գործակերտութեան, օտարներու սպառնալիքի մէջ մեծ անուններու վրայ): Պոլսանայը փողեկի բնազդներու զարգացումն է, հաւանաբար, բայց անհատ միջախառն մը մէջ, երբ ցեղին մեծ պաշտպաններէն Էթէ, Էթէ դասած են իրեն, բայց լեզուն, կրօնը, պատմութեան կարգին ու յիշատակը կը շարունակեն մնալ հաւատարմ: Թուրք անգիտակցի կապարտուն է այս Էթէ-Էթէ: Անոր բռնութեան սակն է որ հայ նկարագրէն անհնարացած է իր լեզուական ժողովուրդի բարդ complexը (Երեմիայի դարէն 6-7 դար առաջ բուրժուական իր գործ է մեր վրայ): Ու հակադրութեան մութ ճամբաներով՝ ցեղը իր հոգեկան դուրսիցը դրած է իր հաւատարմութեան մը մէջ, երբ խոնարհ, անհատ, հաւանական, débrouillard ուրիշ բնազդներ կը կերպարանային դար առ դար: Անշուշտ չէ Էթէ-Էթէ հայ ժողովուրդը, իր վարկածին, անկէ չարիքի համար յարգարժան գոյաբանը չէ գիտէր ինչ հրաշքով պահպանելով, բռնութեան ժողովուն մէջ: Անոր այն մասը որ փառքները պիտի սպասանի, քերես կ'ընէր փորձը այն յարմարացեալ գործակերտութեան վերջ տեսնել մեր աշխարհով: Այն մասը որ հոգին պիտի կապուի, գիտարարար արեւմտեան անհանգիստութեան, կը շարունակի իր հայրենիքին առանցքիները: Դիպի քի փառք Պոլսին համար եղան անպատմական մերթ մը ուրիշ, արիւնք, քանի որ մայրաքաղաքին լապտով պայմաններուն դիմ հին աւելին այս անդադրում նպատակ մեծագոյն ազդակ մըն էր: Զրկեցիք այդ փոքրաւոր պատմաւոր ու դուրս կ'ունենայ, այդ Պոլսին, հաւանաբար անհատ, այն դասակարգը որուն նրկայները իրենց վերջին կերպարանափոխութիւնը գտան ԺԺ դարուն, — Զեյնալներու սակաւ պայքարացեալ գերդասաններուն ան-

ներգութեանց կամ արեւելեան աշուղական յօրինումներու մէջ յաճախուած սովորութեան, կը քերթէ պատահարին դասը: Պոլսոյ հրդեհին պատմութեան մէջ անիկա երկու զոհերու (կրակի) գրուագը տալէ յետոյ, անոնց տապանաքարերուն վրայ իր գրած ոտանաւորն ալ կը զետեղէ, քերթողական որոշ շնորհներով, որմէ վերջ անիկա կ'ենթարկուի ներշնչումի թափին: Ոտանաւորները կը յաջորդեն ոտանաւորներուն, յաճախ հասարակ, կրօնա-բարոյախօսական այն օրերու ընթացիկ ոգիով, առատ, անբաւարար: Մարդ ցաւով կը համակուի սա զեղծանումին զիմաց երբ անձանթ է թէ կը դտնուի գրական շատ ընդարձակ, հեռուները իջնող աւանդութեան մը առջև: Այդ ոտանաւորի կաղապարներուն անտանելի միօրինակութիւնը (երբեմն յանգերը հարիւրը, երկու հարիւրը կ'անցնին՝ եալ, ալաւ, ի, աջ ...) մեզի կուգայ Նարեկացիին իսկ օրերէն: Տաղանգաւոր գրագէտներ, Գր. Մագիստրոս և Ն. Շնորհալի զիրքեր գրած են հարիւրաւոր էջերով ուր յանգը չորս անգամ կը փոխուի: Ըսի այս ամէնը վասն զի կ'ենթադրեմ որ ոտանաւոր գրելը այն օրերուն ալ արհեստ մըն էր ինչպէս հիմա. ու յարաբերութեանց մեծ ընդարձակիչ մը: ԺժԷ դարուն պատուելին է որ կը կատարէ սա դերը:

Աշխարհը, մարդերը, ու բոլորը քիչիկ մը պրկելով՝ հոգեբանութիւնները թափանցել զիտնալը անտարակոյս գրական տուրք մըն է, երբ այսպէս ճարուած մեր փորձառութիւնները պիտի պատմենք թուղթերու վրայ, ինչպէս նոյն այդ կարողութիւնը իր մով օժտուածը կ'ընէ վարիչ տիպար մը, գործօնական առաքինութեանց ախօսով: Զէլէպիէն իմ տեսած գիրքերը կուտան տպաւորութիւնը գրագէտին (մի պահանջէք առնեսալիքս որ միշտ բացառիկ շնորհի մը ծնունդն է): Երբ կը խօսի Պոլսոյ քաղեցիներէն, անոնց իշխանաւորներէն, անոր բռնիքը ինքնաբերաբար կը գտնեն լայնք ու զօրութիւն, զարնելու աշխոյժ, փռելու համար մեր առջև ներքին, ասիական ապականութիւնները մեղքի, աղտի, աղբիւսի մէջ անասնացած, լպրծուն մեծաւունցներուն, այնքան տարբեր մեր տեսածներէն, գիտցածներէն: Անշուշտ պատկերին ուժգընութիւնը անգրագարձն ալ է պատկերո-

ղին: Այդ դարձութիւնները նկարող մարդը, իր կարգին մաքրութեան հերոս մը է, զոր ըլլալ էինք պահանջեր մարդոց միջինէն: Բայց կը զգաս իր տառապանքը, իրական, վարակիչ: Այդ Սողոմ-գոմորեան, նինուէական համապատկերներուն(*) զիմաց, կը զգաս որ բռնելու վրայ աշխատող չնչին նոտար մը է այդ պարսաւին մոռնետիկը, այլ իր մարդերը մինչեւ իրենց մազերուն ծուծը ճանչցող compère մը: Յետոյ, օրուան կարիքները զինքը կը գնեն բացառիկ կացութեանց մէջ: Անոր լեզուագիտութիւնը, ճշկունութիւնը, հաւանաբար նկարագրի ուրիշ յարմարութիւններ զինքը անհրաժեշտ կ'ընեն օրուան մեծ հարցերու յարգարման: Զուր տեղը է որ Ապրո Զէլէպիին հետ կը պտտի աշխարհէ աշխարհ: Անիկա 18^{րդ} դարու ամիրաներէն գործածուած պատուելին է մ գիտեր ինչու կը յիշեցնէ քիչ մը: Իր

(*) Մեր ինն մասեակիրներուն հաւար մեր քարերուն պատկերացումը կուգայ Ս. Դիրիկե ու մասնաւոր ժողովուրդի մը պատմութիւնը չեւանց աշխին, այլ կարելի մարդկութեան մը հանդիսաւոր: Անշուշտ այն ամէնը որով զայրոյթի եւ սարսափի կը հանեն մեր քրոնիկագիրները, զոյ եին, եւ ամէն տեղ, ամէն ժամ մասնակի հաւար: Մակայն կան շրջաններ ուր մեծ աղիւսներու ճնշումին տակ մարդիկ կը կորսնցնեն իրենց հոգեկան հաւասարակշռութիւնը ու կը կորեն խնայէին: Նման ժամանակ մըն է ժէԷ դարը: Ընթացիկ սարսափներէն, Ծահապատեան քոնոքիներէն վստահական մեր ժողովուրդը «իբրեւ երաւ հալածական» տարազնուած է արեւմտեան Անատոլի, Թրակիան, Եւրոպա: Ու զարհուրանքին աշխարհը դեռ դողահար, կ'ընէ վերափառ դիպերուն ու . . . մեղիւն: Պոլսոյ մեջ անիկա այդ դարուն երկրորդ կիսուն ձեռք է ձգած քաղաքական ապահովութիւն. իր անարդիկ ձեռքերը հացը կը անտես զոնէ: Ու անա ծայր կուտայ հոգեկան կործանումը, երկար տեսն զայուած դրութեան մը իբրեւ հակադիպերուն: Երեւիս այդ վիճակին նկարագիրը կ'ընէ ու կը հասկնայ քիչ այդ վիճակը հեռուի պատմում մը, քոյրի վրկայութիւն մը չեւան ուսուր, այլ անբողքութիւն մը ուրիշ իր մասը ունի Ապրո Զիշայիկն սխալ միջնեւ յիշին տրտիւր, մեծերու դասէն: Ու պարսաւը ինքնաբերաբար կը վերածուի մարգարեական քոնին:

ոտանաւորները հաւանաբար կշիռ մը ունէին բարձր գասուն մէջ ուր նանրամտութիւնը չի պակսիր որ եւէ տեսնուի: Վարդան վարդապետի մը խնդրանքով կը դրուի Պասմուքիւն Սամալօլոյն: Ապր 26-ի պիւն իր ընտանեկան դիւցազներգութիւնը կը հետապնդէ զրի կապել, երբ առջին ձգած խելացի ցոսար, Երեմիան, թուրք բանակներուն ետեւէն իր հնարամիտ կարողութիւնները կը գործածէ արշաւանքներու ամբողջ եղբայրականութիւնը վերածելու համար կործանած կղզիէ մը . . . Եկեղեցի մը շահելու բանակին իր ցեղակից բանաւորներուն: Երեմիայի ուղերձները ընդհանրապէս ծնունդ են օրուան պահանջներուն, ու կը նմանին ԺԹԷ՝ զարու մեր ընտանի քնարերգութեան նմոշներուն որոնք մեր բանաստեղծներուն վարկը կը վիրաւորեն այսօր այնքան, երբ կը կարդանք օրինակի մը համար Մ. Պէշիկթաշլեանը որ այս ինչ արքային տարեգարձին աթիւ հարիւրաւոր տող ոտանաւոր կը թխմէ: Երեմիայի ողբերը կը հպատակին նոյն ոգիին, մարդուն մէջ թաքուն փառասիրութեանց շահագործումին: Անիկա ոչ միայն անհրաժեշտութիւն մըն է մարդկային նանրամտութեան գոհացման տեսակէտէն, այլ բաժակի հաճելի ընկեր մը: Թերեւս այս է պատճառը որ Երեմիայի աշխարհը ըլլայ ամենէն ընդարձակը մեր հին մատենագրութեամբ մեզի հասածներէն: Մի մոռնաք որ աշխարհական մըն է ան ու տառով իսկ ինքզինքը գիտէ ազատ պատկերացումներու որոնք պիտի նեղէին մեզ օրինակի մը համար Օձնեցիի մը, Շնորհալիի մը գրչին տակ: Երեմիան իրիմ է, անշուշտ կրօնական առաքելութեան մը իրրեւ հետեւորդ: Օրագրութիւնը հատուած մը ունի նկարագրականէ մը որուն մէջ Երեմիա կը պատմէ ուխտագնացութիւն մը կուսանաց վանք մը: Կոյն, չարժու, բացատրութիւն, զգացումներ, կիրք, ամէն բան կայ երեք էջին մէջ, ժամանակակից գրագէտի մը նախանձը չարժող իրականութեամբ մը: Բայց այդ է որ պիտի ըսէի: Երեմիա կատարած է որ յիսուսի մօտ աղջիկներու պարը վարող նուագածու մը այնքան մօտիկն է անոնց ու կը վախէ, «յղբանայ ի տեսութիւն զուարթունքի գեղեցիկութեանց մասաղաւսունկն ինոց, որպէս ազնաւք ընդ վարդենիք»: Այս մարդուն, այս ընծերին (իւրն է բառը) հանգէպ տեսէք թէ

ինչ զգացումներ ունի. «Ո՛ր երբ քե իւսանութիւն կալեալ էի զարիւն ընծերին արժանի յերկիր ի նոյն տեղին քալիւն»: Ասիկա ինքզինքը պատկերելն է ահա, անվերածելի իրականութեամբ: Դրական առաջնակարգ թէքնիկով մը գործադրուած այդ նկարագրութիւնը ոչ միայն չքեղ նմոշ մըն է մեր լեզուին ընդունակութիւններէն (*) այլ նոյն

(*) Սովորութիւն է դասապարտութեան խօսքի միայն արտասանել մեր մեք այն գրողներուն որոնք կանոնաւոր փրակաւորութեան մը չեն եկարկեր իրենց լեզուն: Վիճակագիրներ անհնարութիւն տեսողներ իրենց աշխարհը չեն ընկեր հիփաքով: Արդ, լեզուն գործի մըն է: Կ'ընդունիմ քե փաստ մըն է, մշակոյթ մը, նոյն տեղ, բայց ի վերջոյ գործի մը: Դրականութեան մը արժեք, ներքին արժեք իր շէշէն է ոչ քե այդ նիւրը ձեւարդող գործիք: Ու երբ կը հանդիպինք մարդոց որոնք իրենց լեզուական անբարարարութիւնը կրկնապէս կ'ընեն դասապարտելի նիւրին ալ խեղճութեամբ, արդար է մեր զայրոյթը: Բայց մեր մեծ գրագէտներ, բացի հիմնական դարձու պարզիմաստ արգիւստ քարձանիչներէն, միշտ կը տաւապիւն արտայայտութեան տալիս մը: Կորիւնը դեռ Ե. Կարին ախտանշան մըն է: Ամենուս ծանօթ է յունարան դպրոցը իր լեզուական անհնարութիւններով: Բայց Գ. Բ. Բ. մը փաստ է շատ տարբեր, շատ քարձու ձգտում մը: Պատկերներով մտածող գրագէտ մըն է ան, ու իբր այդ, կը դարձնէ իր ահաւոր բառերը որոնք մեզի կը բռնեն հրեշտակազմ, բայց գրողին համար փախի մը պատկեր միկ բառի մեք զետեղու յունարան դարձու են: Երեմիայի այս եղբայր շատ դիւրութեամբ կը պատմէ մեզի մեր լեզուն ձեւուն ու սլացիկ շնորհներէն: Ընդհանր ի ծայր շարժական ոճ մը, առանց քերես հեղինակին ալ գիտութեան, կը հետեւի պարզ աղջիկներուն շրջանառութեանց ու կ'ողորմի յոյսով, տեսնուով, ջերմութեամբ ու կիրքով, ինչպէս է արդեւ իրականութիւնը տեսարանին: Կիրքին, ըզգացման ձեւումին տակ առ զեղծանումը կանոնաւոր արտայայտութեան, հաւանաբար ներքին մղումի մը հպասակելով է որ կ'ընեն գրողները: Ասոր հօգ օրինակը ունիմք Կարինայիին: Զբաղեցնելու զանգումները՝ ուրիշ, առիթ ուր օրինակ: Երեմիան գիտէ իր լեզուն. ոչ՝ անշուշտ հիմնական դարձու վարպետի մը ձեւերով: Երբ իր ԺԹԷ դարձու Միսիստանի մը

առանձին էրեմիան է ամբողջութեամբ. այսինքն մէկը այն տարօրինակ մարդոցմէն որոնք արեւմտահայ գրականութեան վաթսուներեւոթամասուն տարիներու ընթացքին եղան հրաշալի ընդունարանները, «ամանները» սրբազան բառ մը գործածելով, ձեռն, գոյնի, զգացման գեղեցկայարգար համադրութեանց: Դուրեան, Մեծարենց, Զրաքեան: Յանդգնութիւն, պոլսական տարփալից^(*) հոգեբանութիւն մը հաստատելու փորձը երեմիայի մէջ, — Թերեւս, Ինծի համար կասկածէ դուրս է սա առուղ, արփաւոր, հանոյապաւս, քրտում, զղայամով, յանգուզն, քափառիկ, անյաղութ նկարագիրը մարդուն: Անշուշտ այդ բառերը ընդհանուր են բաւական որպէսզի պատշաճին մեր աս ուսան գրողին: Բայց կուգան նորէն այս ժողովուրդին անդրադոյն դարերէն: Սորհած ունի՞ք թէ ինչ ընկերութեան կը պատկանի այդ մարդը: Տեղը չէ հոս մանրամասն վերլուծման ենթարկել մեր Ժէ՞ր դարը: Բաւ է յիշողքել միայն որ այդ հասարակութիւնը մեծ ազդեանքէ խուճապահար մարդոց ամբոխ մըն է որ գլուխը սեղմելու անկիւն մը հազիւ ճարած, կ'անդրադառնայ իր վրայ գործադրուած անողորմ պատգաճներու և ներքնապէս կ'ըմբոստանայ իրեն սորվածին ու իրեն իբր ճշմարտութիւն մատուցուածին դէմ: Օրագրութիւնը ունի սարսռազգե-

ցիկ էջեր այդ հոգեբանութիւնը արտայայտող: Մինակ Տէրտէրի տղայ մը ըլլալուն չէ որ կը խորանարդէ այդ դասակարգին հանդէպ գործադրուած ճիւղային արարքներուն տարողութիւնը: Իրական են այդ մարդերը որոնք տէրտէր կը ծեծեն, դանոնք կը պառկեցնեն ժամերու բակին, անոնց ոտքերը կը պայտեն, պատրիարք մը բանա կը նետեն ու թոյնով կ'ըսպանեն: Միւսնոյն բաները, այդ դարէն, կը պատմէ ուրիշ մը Լեհաստանցի Սիմէոն զպիրը իր Ուղեգրութեան մէջ: Իր դարուն մեծ հարցերուն հաղորդ է ամէն մարդ: Գրագէտը այն է որ այդ հարցերը պատմած է իր դարէն վերջ ալ շահեկան հրապոյրով մը, ինքնութիւնը պահող ու մեզ գոհ ձգող:

Թող կանչուի երեմիա ողբալու կաթողիկոս մը, բնութեան մեծ ազդեւոր, նահատակութիւն մը, անիկա պիտի ընէ այդ պարտքը բացարձակ հարազատութեամբ նախ նիւթին յետոյ ինքը իրեն ու պիտի գտնէ շեշտը, ոգին, ջերմութիւնը, երանգը որոնցմով մեր անձնականութիւնը կ'անցնի մեզմէ զուրսին, հեռուին: Մեր բառերուն մէջէն ստուերի մը նման որ կեանք ունենար: Գիտէ՞ք թէ քնարերգակ բանաստեղծի մը սահմանը կայ սա կարճ տարագլին ետին:

Թ. ՕՇԱԿԱՆ

(Երբեք-Կէտէ)

Ճշգրտապաշ ուղղափառութեամբ: Ինչ փոքր ուրեմն իր մեղքերը, երբ հսկանակ ասունց, անիկա զաղճնիք ունի զիս գրաւելու: Դժուար պիտի չըլլար Դժուար անոր փրաղը: Այն ասեմ պիտի զտեմ իւրաքանչիւր նախադասութեան ակապումին վկայութիւնը: Զեմ խօսիւր հոս ու հոն պոռպոռացող pedantներէն որոնք օրհնիներ կը ձեռնէ մեր գլխուն երբ կիս դար գրիչ շարժելի վերջ չեն յաջողիր կենդանի էջ մը ստորագրել: Քերականները պէտք է սփոփուին, իրենց դժբախտութեանը փաստը ոչ քի ճարածելով, փռելով, այլ լռելով, դիտելով ուրիշները որոնք գեղ սղիկ կ'ըսեն: Զեմ հանդուրժած գրել չկրցող փնայատութիւնը: Կը մեմնի անսարքեր գրել սորվեցնել ձգող պատուելիութեան առջեւ:

(*) Ինչ մեծ սարքերութիւն արեւելահայ սիրային փնայատութեան եւ արեւմտահայ պոլսահայ սիրերգութեան մեջեղը: Կ'սրժե կեանք ու խորհրդածել:

Յորժամ կամենայ ո՞ք սիրուն վարդ բաղել, Պիտի փռով զձեռնս ի յարիւն շաղախել, Միտք ա՛մ զսերմանացանցն՝ ո՛րքան համբերել, Միցնչել գայ ժամանակ որ պիտի հնձել:

Ամենայնի չափ կայ եւ ժամանակ կայ, Թե առաւօտն ելնուս եւ իրիկունն կայ, Զերեկս քի յես ձրգես՝ եւ առաւօտն կայ, Միցնչել որ քեզ բարի ժամանակըն գայ:

ԵՐԵՄԻԱ ԶԵԼԷՊԻ